

Sveriges första fyrplats

MARIE LOUISE AARÖE, *Frilansjournalist*

Nidingen är Sveriges första fyrplats och den ur sjöfartssynpunkt mest riskfyllda platsen i Kattegatt. Mellan 600 och 700 fartyg har förlit här genom åren. Den första fyrplatsen inrättades på ön 1624, då i dansk regi. Genom freden i Brömsebro 1645 kom Nidingen i svensk ägo. Sedan 1979 är fyrarna obemannade och i dag är det i huvudsak ornitologer och naturintresserade turister som besöker ön.

Revet Nidingen är en skapelse av den sista inlandsisen, en så kallad ändmorän. Det var isens rörelser som gjorde att löst grus och annat material föstes samman och bildade grusåsar som gick parallellt med iskanten. Ön är cirka en kilometer lång och 300 meter som bredast. Den når mellan tre och fyra meter över havet och omges av farliga rev som ligger strax under vattenytan. Lillelandsrevet är vådligast och löper en kilometer rakt österut från Nidingen till den lilla kobben Lilleland där det i dag står en fyr.

ETT SKÄR TILL HAVS

Förr i tiden ville man gärna segla inomskärs så mycket som möjligt, bland annat för att kunna orientera sig men också för att vara säker för det stora nyckfulla havet. Nidingen med sitt läge fem sjömil sydväst om Hållandsudde på Onsälalandet utanför Kungsbackafjorden avvek från kuststräckans höga, branta berg. Man förväntade sig inte att finna ett skär omgivet av rev mitt ute till havs; ett skär som genom att det består av sten, grus och sand även delvis förflyttar sig.

Det finns flera teorier om varifrån namnet Nidingen kom-

Nidingens båda sexkantiga granittorn stod färdiga 1834, och samma år byggdes också det första riktiga bostadshuset för fyrvaktarna.

mer. Under 1600-talet omtalas ön som Nödingen eller Niddingen. Associationer finns till öns form av en späckhuggare som på fornvästnordiska kallades för hnydingr. En annan tolkning är att namnet förknippas med de stockeldar som man tänt för att varna sjöfolket och då associerar man till ordet nyding, vilket betyder just stockeld.

UNIK LJUSKARAKTÄR

Första gången som ön omtalas är i ett brev från 1622 där den dåvarande kungen av Danmark Kristian IV befäller länsherrarna i Varbergs län Mogens Gyldenstjerne att sätta upp ett sjömärke på Nidingen.

Sjömärket skulle vara högre än det som fanns på Vinga och skulle komplettera de tidigare fyrarna Skagen, Anholt och Kulen. År 1627 introducerades en ny typ av fyr på Skagen, vippfyren som konstruerades av en borgare från Helsingör. Konstruktionen var enkel och genial. En grov timmerstock ställdes lodrätt och stötades med strävor. På stockens övre ände fäste man en vridbar klyka av järn. I denna klyka vilade sedan en lång spira, den så kallade vipparmen. Därifrån hängde fyrkorgen som var av järn i en kätting. Med hjälp av en talja i andra ändan kunde fyrkarlen sänka vipparmen och fylla på korgen med kol och därefter höja den.

Denna vippfyren förordades inför kungen att installeras både på Anholt, Falsterbo och på Nidingen.

Då det på den tiden inte fanns något sätt att skilja närliggande fyrar från varandra bestämdes det att man skulle bygga två fyrar på Nidingen för att skapa en unik ljuskarakter. Med Jens Pedersens vippfyrar blev Nidingen den första fyrplatsen i världen med två fyrar.

VÅDLIGA TRANSPORTER

Problemen var dock inte över med detta. Transporterna av kol till ön gick trögt. Bönderna var obenägne till de inte helt riskfria transporterna. Kungen fick hota

Fyrtornet väster om de gamla dubbeltornen uppfördes 1945 och är byggt i armerad betong.

med dödsstraff om bönderna vägrade leverera kol. Samtidigt klagade redarna över att fyrarna syntes för dåligt, både fartyg och last gick förlorade alltför ofta. År 1750 kom de första förslagen på nya fyrar på Nidingen men utan att något beslutades. Man hade även från sjöfarten begärt en mistsignalklocka. En sådan ritades av Carl Cronstedt och installerades den 17 juni 1766.

För fyrvaktare var livet på Nidingen hårt. Det fanns ännu ingen permanent bostad utan bara en övernattningsstuga. Motviljan från bönderna att leverera kol och de svåra förhållandena för fyrkarlen medförde att vippfyrarna inte alltid var

tända. Allt fler klagomål anfördes om att något måste göras. År 1831 godkändes nya planer för Nidingen. Flera förslag på två nya fyrar presenterades. En auktion hölls i Göteborg på byggentreprenaden. En idé av Hans Lund från Onsala vann. I mitten av 1832 tog arbetet fart. För att komma ner i kostnad beslutade man sig för att delvis ta sten från Varbergs fästnings demolerade murar till de nya fyrtornen.

MODERNT LANDMÄRKE

År 1834 stod de bägge sexkantiga fyrtornen färdiga samt ett bostadshus för fyrvaktarna. De bägge fyrtornen försågs

med slutna stenkolsfyrar och tändes första gången den 15 december 1834. Fyrtornen var 13 meter höga och fyrlyusets höjd över vattnet var 15 meter. Fyrarna syntes tolv sjömil ut till havs, att jämföra med de gamla kolfyrarna som syntes åtta sjömil.

De nya fyrarna var mycket efterlängtade. Månaden innan hade tre skepp förlist. Briggarna Phoenix och Gustav Adolph förläste och blev vrak den 7 november och fyra dagar senare fastnade en norsk slup på ett av reven.

Redan efter 14 år beslutades att bygga på de befintliga fyrtornen till dess dubbla höjd, och den nya tekniken med rovoljelampor installerades. Natten mellan den

Bortom revets sandsporre syns kassunfyren på Lillelandsrevet och den halländska kusten vid Frillesås.

18 och 19 maj 1846 var sista gången som man fyrade med kol på Nidingen.

Arbetet som fyrvaktare på Nidingen hade genom åren inte varit lätt. Det var i första hand folk som var bosatta på Onsala som hade detta som bisyssla. Denna bisyssla kunde i verkligheten vara ett arbete på 17 timmar per dygn. I och med att Nidingen nu blev en modern fyrplats med ett vinterbonat hus var det meningen att fyrvaktaren med sin familj skulle bo här året runt. Det blev slutligen tre familjer som bosatte sig på ön eftersom de nya fyrtornen krävde mycket arbete. Som mest var det sammanlagt cirka 30 perso-

ner. Männen skötte fyrarna, jagade sjöfågel och fiskade. Kvinnorna skötte hushållsarbetet och odlingen av grönsaker och andra grödor med hjälp av barnen. Jordmånen är fortfarande mycket bra på ön, antagligen tack vare blandningen av tång och slagg från kolet. Nidingen är vida känd för den tidigaste och bästa potatisen.

AUTOMATISERING AV FYRARNNA

År 1905 försågs fyrarna med luxlampor och därigenom fyrdubblades ljusstyrkan. Dessa bägge fyrar tjänstgjorde ända till 1945 då ett nytt fyrtorn byggdes väster

om de gamla. Det nya fyrtornet är av armerad betong och 24 meter högt. Samtidigt byggdes en kassunfyr på Lillelandsrevet. Dessa två fyrtorn är fortfarande i bruk. En högspänningskabel från fastlandet drogs ut till Nidingen. Fortfarande fanns det personal kvar på ön som bland annat rapporterade väderleksfakta till SMHI. I januari 1979 avbemannades Nidingen helt och hållet. Ön var nu helt automatiserad. Då hade ön varit bebodd mer eller mindre sedan 1766.

Den 25 januari 1935, nästan 100 år efter uppförandet, registrerades de båda äldre fyrtornen som byggnadsminnen.

Nidingen har ett unikt fågelliv som varje år samlar stora skaror ornitologer från hela Norden. Här häckar bland annat den tretåiga måsen som annars bara förekommer i de norska kustbergen.

ÄVENTYRLIG FÄRD

Det är inte lätt att ta sig till Nidingen ens i dag. En tidig vårdag är vi några som gör ett försök. Det har nämligen hänt att man har varit på väg till Nidingen och fått vända.

Man måste nogsamta ta ut kursen från Onsalalandet och ha riktmärken från fastlandet i en rak linje. Nidingen passerar väster om för att därefter ta riktning sydost med sikte på två bojar och vidare in till kassunen och bryggan som denna gång går att lägga till vid.

Under de senaste åren har ett kontinu-

erligt arbete lagts ner på att underhålla byggnaderna på ön. Bland annat har man investerat i en ny 40 meter lång slip. Delarna fick väga max 900 kg då de skulle kunna forslas ut med helikopter, och alla infästningar är i rostfritt stål. Vagga med vajerspel för att kunna dra upp fyrbåten är sedan tidigare installerad, men fick anpassas till den nya rälsen. Det finns ingen möjlighet att ha en båt vid bryggan när det blåser som värst utan den måste kunna dras upp på land.

– Det uppstod problem då fyrplatsen avbemannades, berättar Uno Unger, fågelskådare från Göteborgs ornitologiska

förening. Jag har varit här på ön sedan 1970 för att bland annat ringmärka fåglar. Då fyrplatsen blev obemannad stod Dömanverket som ägare. Det kom dock in flera rapporter från sjöfarten med önskemål om bemanning.

I november 1981 anställdes två tillsyningsmän. De bodde på ön två veckor i taget och hade uppdrag från SMHI att tillhandahålla väderdata. Parallellt skötte fågelverksamheten ideellt från de ornitologiska föreningarna. Ön var nu klassad som naturskyddsområde.

UNIKT FÅGELLIV

Den tretåiga måsen är unik här. Den häckar normalt i de norska bergen. Men på Nidingen har den hittat nya häckningsplatser, bland annat på fönsterblecken på de gamla fyrarna och på sjömärken ute till havs. Tobisgrisslan är en annan fågel som häckar i stora mängder på denna plats.

Ön är unik genom att här inte finns några rovdjur. Man kan därför under senvåren och försommaren se cirka 200 fåglar med var sin fisk i näbben vänta på att få mata sina ungar, en mycket betagande och vacker syn.

Tack vare ideella insatser har de bägge fyrtornen renoverats och de håller i dag en hög standard. Sedan ett par år tillbaka är de gamla byggnaderna i Statens fastighetsverks ägo och förvaltning. På ön bedrivs vandrarhemsverksamhet och man anordnar spännande events för företag i fyrtornen med en vidunderlig utsikt över Kattegatt.

Att kunna strosa runt på Nidingen, på de tillåtna områdena, är en förmån. Hela tiden gör man nya spännande upptäckter på ön.

Kalle Sjöberg arrenderar sedan 2005 vandrarhemsverksamheten, som han successivt utvecklar till en enklare och mycket spännande konferensverksamhet. Här finns 24 bäddar att tillgå med självhushåll i tre av de gamla fyrvaktarboistäderna, den äldsta från 1832, de andra från 1850-talet och början av 1900-talet. Avsikten är att utveckla ön på ett varsamt sätt. Ett gammalt förråd kommer exempelvis att byggas om för konferenser. Det är viktigt att de gamla byggnaderna får leva vidare med en modern funktion som kan utnyttjas av många.

Under sommarmånaderna planeras dagliga turer ut till Nidingen, men bara om vädret tillåter.

Gå gärna in på www.nidingen.se **KV**